

GEBRUIK VAN DE NOODOPVANG TIJDENS DE TWEEDE LOCKDOWN

Samantha Vermeulen / Sheila van Berkel / Mara Vendel / Lenneke Alink

**Universiteit
Leiden**

Instituut Pedagogische
Wetenschappen

Inhoudsopgave

Voorwoord	3
Inleiding	4
Methode	4
Resultaten	6
Conclusie	8
Literatuur	10

Voorwoord

In het vervolg op onze eerdere studies, waarin wij de prevalentieschattingen van kindermishandeling tijdens de eerste en tweede COVID-lockdown hebben onderzocht, hebben we in de huidige studie gekeken naar het gebruik van de noodopvang tijdens deze tweede lockdown. Het doel van de studie was te onderzoeken in hoeverre de noodopvang kinderen uit kwetsbare gezinnen heeft weten te bereiken. Om antwoord te krijgen op deze vraag hebben directies van kinderopvangorganisaties (gastouders, kinderdagverblijven en peuterspeelzalen), van basisscholen en van middelbare scholen een vragenlijst ingevuld over het gebruik van de noodopvang binnen hun organisatie. Dankzij hen heeft deze studie kunnen plaatsvinden, wij zijn hen daar ontzettend dankbaar voor.

Inleiding

De afgelopen twee jaar zijn in Nederland verschillende maatregelen van kracht geweest om de COVID-19 pandemie onder controle te houden, waaronder ook twee keer een periode waarin zowel de kinderopvang als de scholen gesloten waren (Rijksoverheid, 2020a, 2020b). De eerste periode, ofwel de eerste lockdown, was aan de start van de pandemie in Nederland op 16 maart 2020. Vanaf 11 mei 2020 mochten kinderdagopvang-locaties weer volledig open. Per 8 juni gingen basisscholen weer volledig open en het middelbaar onderwijs opende op 15 juni. Bij de tweede lockdown sloten op 16 december 2020 de opvang en zowel basis- als middelbare scholen. De opening verliep net als bij de eerste lockdown gefaseerd waarbij kinderopvang en basisonderwijs als eerste op 8 februari 2021 opengingen, en het middelbaar onderwijs een aantal weken later (per 1 maart) zijn deuren opende. Tijdens de sluiting van de kinderopvang en de scholen waren er tevens andere contactbeperkende maatregelen van kracht, waaronder het advies om thuis te werken, het verbod op samenkomsten, beperkingen in het aantal mensen dat thuis ontvangen mocht worden en beperkte mogelijkheden tot sport en recreatie. Door deze contactbeperkende maatregelen waren gezinnen verplicht om meer tijd met elkaar door te brengen, wat ervoor gezorgd kan hebben dat juist in gezinnen waar sprake was van een moeilijke opvoedsituatie en of huiselijk geweld de druk op de gezinsleden toenam. Verschillende studies die tijdens de eerste lockdown zijn gedaan vonden dat met name kwetsbare kinderen en gezinnen in deze periode een groter risico liepen op het ontwikkelen van problemen waaronder gedragsproblemen, relatieproblemen en opvoedingsproblemen (Achterberg et al., 2020; Kluwer, 2022; Riem et al., 2021; Vermeulen et al., 2021). Op basis van ervaringen van de eerste lockdown hebben scholen en kinderopvang tijdens de tweede lockdown meer ruimte gekregen om noodopvang voor kinderen uit kwetsbare gezinnen te organiseren (Rijksoverheid, 2020c). De huidige studie heeft als doel inzicht te geven in de mate waarin kinderen uit kwetsbare gezinnen daadwerkelijk gebruik hebben gemaakt van deze noodopvang.

Methode

Voor de huidige studie zijn directies van kinderopvangorganisaties (gastouders, kinderdagverblijven en peuterspeelzalen), van basisscholen en van middelbare scholen geworven. Voor deze studie is dezelfde random getrokken steekproef van scholen en kinderopvangorganisaties aangeschreven als in onze eerdere studies naar de prevalentie van kindermishandeling tijdens de lockdown (Vermeulen et al., 2021; Vermeulen et al., 2022). In totaal zijn 630 kinderdagverblijven/peuterspeelzalen, 403 gastouderorganisaties, 1000 basisscholen en 450 middelbare scholen verdeeld over het hele land aangeschreven. Net zoals in de Nationale prevalentiestudie Mishandeling van Kinderen en Jeugdigen

(NPM-2017; Alink et al., 2018) zijn de Nederlandse provincies samengenomen in vijf zones met ongeveer evenveel kinderen per zone en is het aantal te benaderen instellingen per zone bepaald op basis van het aantal kinderen per zone, om zo de representativiteit van de steekproef zo goed mogelijk te waarborgen (zie ook Vermeulen et al., 2021). In totaal hebben directies van 220 verschillende organisaties deelgenomen, echter konden 11 ingevulde vragenlijsten niet meegenomen worden in de analyses vanwege onjuiste of onvolledige informatie. De uiteindelijke steekproef die is meegenomen in dit onderzoek bestaat uit directies van 209 verschillende organisaties uit 194 verschillende postcodegebieden: 22 kinderopvangorganisaties, 43 gastouderopvang organisaties, 83 basisscholen en 61 middelbare scholen. Zie ook Tabel 1.

Tabel 1. Aantal deelnemende organisaties (en postcodegebieden) per categorie per zone^a

	Zone 1	Zone 2	Zone 3	Zone 4	Zone 5	Totaal
Kinderopvang*	2 (2)	5 (4)	5 (5)	5 (5)	5 (5)	22 (22)
Gastouderopvang	4 (4)	8 (7)	7 (7)	11 (11)	12 (10)	43 (39)
Basisonderwijs	8 (7)	16 (15)	15 (14)	32 (27)	12 (12)	83 (75)
Voortgezet onderwijs	6 (6)	26 (24)	10 (9)	9 (9)	10 (10)	61 (58)
Totaal	20 (19)	55 (51)	37 (35)	57 (52)	39 (37)	209 (194)

* Kinderopvang omvat kinderdagverblijven en peuterspeelzalen.

Noot. Informanten met ontbrekende postcodegegevens zijn niet ingedeeld in een zone maar wel meegenomen in het totaal aantal informanten per categorie.

^a Zone 1 = Drenthe, Flevoland, Friesland, Groningen en Overijssel; Zone 2 = Gelderland; Zone 3 = Noord-Holland; Zone 4 = Zuid-Holland; Zone 5 = Limburg, Noord-Brabant en Zeeland

De directies van de verschillende organisaties zijn direct na de beëindiging van de tweede lockdown benaderd met de vraag om medewerkers binnen hun organisatie een vragenlijst in te laten vullen over vermoedens van kindermishandeling tijdens de lockdown (zie Vermeulen et al., 2022). Ongeveer een maand na de beëindiging van de tweede lockdown zijn de directies opnieuw benaderd per e-mail om een korte online vragenlijst in te vullen met vragen over het gebruik van de noodopvang binnen hun organisatie. In deze vragenlijst werd hen gevraagd aan te geven hoeveel kinderen er voor de sluiting van de scholen vanaf 16 december 2020 ingeschreven stonden bij hun organisatie, hoeveel kinderen er gedurende de sluiting van de scholen in aanmerking kwamen voor noodopvang, hoeveel van hen hiervoor in aanmerking kwamen vanwege een kwetsbare positie (door de overheid gedefinieerd als ‘kinderen die vanwege bijzondere problematiek of een moeilijke thuissituatie maatwerk nodig hebben’, zie Rijksoverheid, 2020c) en hoeveel van deze kinderen waren aangemerkt als kwetsbaar vanwege een moeilijke thuissituatie. Daarnaast werd hen gevraagd voorbeelden te geven van wat binnen hun organisatie situaties waren om kinderen in aanmerking te laten komen vanwege een kwetsbare positie

en/of moeilijke thuissituatie. Indien niet alle voor noodopvang aangemerkte kinderen binnen een organisatie daar daadwerkelijk gebruik van hadden gemaakt werd ook gevraagd wat daar de belangrijkste reden voor was.

Resultaten

Gebruik van de noodopvang: aantallen en percentages

Gebaseerd op de data van de 209 organisaties is per beroepsgroep in kaart gebracht hoeveel kinderen in aanmerking kwamen voor de noodopvang vanwege een kwetsbare positie en hoeveel van de kwetsbare kinderen een moeilijke thuissituatie hadden. Aan de hand van het totaal aantal ingeschreven kinderen per organisatie is per beroepsgroep het percentage kinderen dat in aanmerking kwam voor de noodopvang vanwege een kwetsbare positie berekend. Vervolgens is berekend hoeveel procent van de kinderen die als kwetsbaar werden aangemerkt door de organisatie een moeilijke thuissituatie hadden. Daarnaast is voor beide groepen (totaal kwetsbaar en kwetsbaar wegens een moeilijke thuissituatie) in kaart gebracht welk percentage van deze kinderen ook daadwerkelijk gebruik hebben gemaakt van de noodopvang (gemiddeld aanwezigheidspercentage). Deze aantallen en percentages worden weergegeven in Tabel 2 en worden in de paragrafen hieronder verder toegelicht.

Tabel 2. Aantal voor noodopvang in aanmerking komende kinderen (en percentages) en gemiddelde aanwezigheidspercentages per beroepsgroep

	<i>Noodopvang</i>			<i>Noodopvang</i>	
	<i>Ingeschreven kinderen</i>	<i>Kwetsbare positie</i>		<i>Moeilijke Thuissituatie</i>	
		<i>Kinderen in aanmerking²</i>	<i>Aanwezigheidspercentage³</i>	<i>Kinderen in aanmerking²</i>	<i>Aanwezigheidspercentage³</i>
Kinderopvang ¹	5.820	982 (16,9%)	83,9%	246 (25,1%)	95,3%
Gastouderopvang	6.274	115 (1,8%)	97,0%	70 (60,9%)	97,2%
Basisonderwijs	22.361	2.024 (9,1%)	91,4%	1.183 (58,4%)	97,1%
Voortgezet onderwijs	65.747	3.069 (4,7%)	79,0%	1.212 (39,5%)	91,4%
Totaal	100.202	6.190 (6,2%)	87,3%	2.711 (43,8%)	95,0%

¹ Kinderopvang omvat kinderdagverblijven en peuterspeelzalen.

² Het percentage kinderen dat in aanmerking kwam voor noodopvang vanwege een moeilijke thuissituatie is berekend ten aanzien van het totaal aantal kinderen dat wegens een kwetsbare positie in aanmerking kwam voor noodopvang.

³ Het aanwezigheidspercentage is berekend ten aanzien van het aantal kinderen dat binnen die groep in aanmerking kwam voor noodopvang.

Kinderen in een kwetsbare positie

Organisaties konden binnen de omschrijving van de overheid zelf bepalen wanneer kinderen aangemerkt werden als 'kinderen in een kwetsbare positie'. Redenen die de participerende organisaties veelal noemden om kinderen aan te merken als kinderen in een kwetsbare positie waren onder andere onveilige of problematische thuissituaties en indicaties van risico op leer- en of ontwikkelingsachterstanden. Daarbij werd door onderwijsorganisaties ook vaker als reden genoemd dat leerlingen niet de mogelijkheid hadden om thuisonderwijs te kunnen volgen, bijvoorbeeld vanwege ruimtegebrek/te veel gezinsleden thuis in een klein appartement/ geen eigen ruimte. Redenen die minder vaak werden genoemd, waren onder andere dat er sprake was van een indicatie van een externe jeugdhulpverleningsorganisatie of dat er bijvoorbeeld sprake was van eerdere betrokkenheid van Veilig Thuis. Uit Tabel 2 kan worden opgemaakt dat het percentage kinderen dat in aanmerking kwam voor de noodopvang vanwege een kwetsbare positie tussen de 1,8% (gastouderopvang) en de 16,9% (kinderopvang) lag. Het gaat hierbij echter om de percentages waarbij gekeken wordt naar het totaal aantal kinderen binnen de deelnemende organisaties, wanneer gekeken wordt naar het aanwezigheidspercentage per organisatie dan valt op dat er grote verschillen zijn: de range is voor kinderopvang 0,0% - 50,8%, voor de gastouderopvang 0,0% - 80%, voor het basisonderwijs 0,9% - 46,1% en voor het voortgezet onderwijs 0,6% - 15,5%. Daarnaast blijkt uit Tabel 2 dat voor alle beroepsgroepen het merendeel van de kinderen dat aangemerkt was als kind in een kwetsbare positie ook daadwerkelijk gebruik heeft gemaakt van de noodopvang. Hierbij dient opnieuw opgemerkt te worden dat het gaat om gemiddelde aanwezigheidspercentages per type organisatie, het percentage kinderen in een kwetsbare positie dat gebruik heeft gemaakt van de noodopvang verschilt enorm per organisatie: het laagste percentage aanwezige kwetsbare kinderen varieerde van 6,9% voor de kinderopvang, 12,5% voor het basisonderwijs, 18,2% voor het voortgezet onderwijs tot 50% bij gastouderopvang, terwijl het hoogste percentage bij alle beroepsgroepen 100% was. Daarnaast was het opvallend dat het aanwezigheidspercentage samenhang met de grootte van de organisatie: voor zowel de kinderopvang ($r(20) = -.62; p = .003$), de gastouderopvang ($r(23) = -.54; p = .006$) als het basisonderwijs ($r(82) = -.28; p = .011$) gold dat grotere organisaties lagere aanwezigheidspercentages hadden. In het voortgezet onderwijs was er geen verband tussen de grootte van de organisatie en het aanwezigheidspercentage.

Kinderen in een moeilijke thuissituatie

Een deel van de kinderen in een kwetsbare positie werd omschreven als kinderen in een moeilijke thuissituatie. Dit betrof 25,1% (kinderopvang) tot 60,9% (gastouderopvang) van de kinderen in een kwetsbare positie (Tabel 2). Deze kinderen kwamen volgens de respondenten in aanmerking voor noodopvang omdat er sprake was van (over)belaste ouders, omdat de hulpverlening noodopvang

noodzakelijk vond, of omdat de thuissituatie ongeschikt leek te zijn voor thuisonderwijs door gebrek aan begeleiding of vanwege onrustige thuissituaties. Daarnaast werd een enkele keer benoemd dat de vluchtelingenstatus van het gezin reden was de kinderen noodopvang te bieden. Het aanwezigheidspercentage van kinderen met een moeilijke thuissituatie lag voor alle beroepsgroepen hoger dan het aanwezigheidspercentage van de totale groep kwetsbare kinderen (Tabel 2). De overgrote meerderheid van kinderen die waren aangemerkt als kwetsbaar vanwege hun moeilijke thuissituatie hebben ook daadwerkelijk gebruik gemaakt van de noodopvang. Al dient ook hier rekening gehouden te worden met het feit dat het gaat om gemiddelde aanwezigheidspercentages; ook hier verschilt het percentage kinderen met een moeilijke thuissituatie dat gebruik heeft gemaakt van de noodopvang per organisatie: zo varieerde dit voor het basisonderwijs van 29,3%-100% voor het voortgezet onderwijs van 40,0%-100% en voor zowel de kinderopvang als de gastouderopvang van 50,0%-100%.

Geen gebruik van noodopvang

Hoewel de meeste kinderen in een kwetsbare positie gebruik hebben gemaakt van de noodopvang, geldt dit niet voor alle kinderen in een kwetsbare positie. Redenen die hiervoor door participanten werden gegeven zijn uiteenlopend. Zo blijkt dat het soms lastig was om contact te krijgen met de ouders, dat ouders noodopvang zelf niet altijd nodig vonden, of dat ouders bang waren dat hun kind bij de noodopvang besmet zou kunnen raken met het coronavirus. Een andere reden die genoemd werd was dat kinderen behoefte hadden aan structuur en dat de structuur van de noodopvang voor deze kinderen te wisselend was (iedere dag een andere groepssamenstelling en/of andere begeleider/docent). Verder werden ook praktische redenen genoemd waaronder dat kinderen tijdens de schoolsluiting niet in de buurt / in Nederland verbleven. Als laatste werd genoemd dat de capaciteit van de noodopvang vanuit de organisatie niet toereikend was om alle kinderen in een kwetsbare positie een plek te bieden, ofwel doordat de groep kinderen met ouders met vitale beroepen te groot was ofwel omdat er sprake was van een personeelstekort.

Conclusie

De resultaten van deze studie laten zien dat de meeste kinderen die tijdens de tweede lockdown waren aangemerkt voor de noodopvang vanwege een kwetsbare positie daar ook daadwerkelijk gebruik van hebben gemaakt. Daarnaast blijkt een aanzienlijk deel van deze kinderen te maken hebben met een moeilijke thuissituatie. Het is hoopgevend dat van de kinderen die door de kinderopvang of de school gezien worden als kinderen in een kwetsbare positie door een moeilijke thuissituatie de overgrote meerderheid ook daadwerkelijk gebruik heeft kunnen maken van de geboden noodopvang. Op basis

van deze studie kunnen we geen inzicht geven in hoeverre de kinderopvang of scholen daadwerkelijk alle kinderen die in een kwetsbare positie verkeerden ook hadden aangemerkt als zodanig. Opvallend was dat als toelichting bij de vraag hoeveel kwetsbare kinderen regelmatig gebruik maakten van de noodopvang directies van verschillende scholen aangaven dat het aantal kinderen in een kwetsbare positie toenam gedurende de schoolsluiting. Hierbij werd als reden voor deze toename genoemd dat gaandeweg de sluiting bleek dat *'de rek'* er bij gezinnen uit was. Daarnaast biedt de huidige studie geen inzicht in hoeverre de kinderen die gebruik hebben gemaakt van de noodopvang hier ook baat bij hadden. Op basis van onze studie naar de prevalentie van kindermishandeling tijdens de tweede lockdown (Vermeulen et al., 2022) zien we dat er ten opzichte van de eerste lockdown geen af noch een toename was in het aantal kinderen waarover de professionals zich ernstig zorgen maakten.

Een beperking van de studie is dat een beperkt aantal kinderopvangorganisaties en scholen hebben deelgenomen en dat de deelnemende organisaties niet gelijk verdeeld waren over de verschillende regio's. Hierdoor zijn de resultaten in beperkte mate te generaliseren naar heel Nederland. Zo zijn de provincies Drenthe, Flevoland, Friesland, Groningen en Overijssel binnen alle beroepsgroepen ondervertegenwoordigd in de steekproef van de huidige studie, waardoor minder betrouwbaar uitspraken gedaan kunnen worden over het gebruik van de noodopvang in dit deel van Nederland. Gekeken naar de aparte beroepsgroepen valt het op dat de basisscholen oververtegenwoordigd zijn in de provincie Zuid-Holland terwijl de middelbare scholen oververtegenwoordigd zijn in de provincie Gelderland. Dit betekent dat de gevonden resultaten binnen deze beroepsgroepen mogelijk meer van toepassing zijn op deze provincies dan op de rest van Nederland.

Op basis van deze studie kunnen we concluderen dat de meeste kinderen die door scholen en kinderopvang werden uitgenodigd voor de noodopvang gedurende de tweede lockdown tijdens de Coronapandemie hier gebruik van hebben gemaakt. En dat ondanks de uitdagingen met betrekking tot personeelstekorten en een soms scheve verdeling van het aantal kinderen in een kwetsbare positie over de verschillende organisaties, kinderopvang en scholen voor de meeste kinderen die volgens de organisaties noodopvang nodig hadden in verband met een kwetsbare positie erin geslaagd zijn deze opvang te organiseren.

Literatuur

- Achterberg, M., Dobbelaar, S., Boer, O. D., & Crone, E. (2020). *Home lockdown: Bloom or Boom? Perceived stress as mediator for longitudinal effects of the COVID-19 lockdown on wellbeing of parents and children.*
- Alink, L. R. A., Prevoo, M., Berkel, S. V., Linting, M., Klein Velderman, M., & Pannebakker, F. (2018). *NPM 2017: Nationale prevalentiestudie mishandeling van kinderen en jeugdigen.* Leiden: Leiden University, Institute of Education and Child Studies/TNO
- Kluwer, E. (2022). *Relatie- en gezinsproblematiek, zorgmijding en preventie tijdens en na COVID-19.* Universiteit Utrecht.
- Riem, M.M., Lodder, P., Guo, J., Vrielink-Verpaalen, M., Van IJzendoorn, M.H., Bakermans-Kranenburg, M.J., & De Carli, P. (2021). Predictive models of maternal harsh parenting during COVID-19 in China, Italy, and Netherlands. *Frontiers in Psychiatry*, 1526. DOI: 10.3389/fpsy.2021.722453
- Rijksoverheid (2020a, 15 maart). Aanvullende maatregelen onderwijs, horeca, sport [Nieuwsbericht]. Geraadpleegd op: <https://www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2020/03/15/aanvullende-maatregelen-onderwijs-horeca-sport>
- Rijksoverheid (2020b, 14 december). Scholen geven vooral afstandsonderwijs rondom kerstvakantie [Nieuwsbericht]. Geraadpleegd op: <https://www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2020/12/14/scholen-geven-vooral-afstandsonderwijs-rondom-kerstvakantie>
- Rijksoverheid (2020c, 14 december). Noodopvang voor kinderen van ouders met een cruciaal beroep en kwetsbare kinderen [Nieuwsbericht]. Geraadpleegd op: <https://www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2020/12/14/noodopvang-voor-kinderen-van-ouders-met-een-cruciaal-beroep-en-kwetsbare-kinderen>
- Vermeulen, S., Van Berkel, S.R., & Alink, L.R.A. (2022). Child maltreatment during school and childcare closure due to the COVID-19 pandemic. *Child Maltreatment*. DOI: 10.1177/10775595211064885
- Vermeulen, S., Van Berkel, S.R., & Alink, L.R.A. (2021). *Kindermishandeling tijdens de eerste lockdown.* Internal report, Universiteit Leiden.
- Vermeulen, S., Van Berkel, S.R., & Alink, L.R.A. (2022). *Kindermishandeling tijdens de tweede lockdown.* Internal report, Universiteit Leiden.